

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

Парфентьєва Ірина Петрівна

УДК 378.637.016:78(043.3)

**Формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі
вивчення української хорової духовної музики**

13.00.02 – теорія та методика музичного навчання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
КОЗИР Алла Володимирівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, Інститут мистецтв,
професор кафедри методики музичного
виховання та хорового диригування.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
БРИЛІН Борис Андрійович,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри ансамблевої гри
та естрадного мистецтва;

кандидат педагогічних наук, доцент
ПАНЬКІВ Людмила Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, Інститут мистецтв,
доцент кафедри фортепіанного
виконавства і художньої культури.

Захист відбудеться “9” грудня 2010 р. о 16.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “5” листопада 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.П. Хижна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Визначальною ознакою розвитку нашого суспільства на початку третього тисячоліття є виділення освіти як одного з найбільш масштабних і людиноємних сфер людської діяльності. Це зумовило підвищення значущості й соціальної ролі у піднесенні її авторитету і, що безпосередньо взаємопов'язано з визначенням нових парадигм модернізації національної освітньої системи. У цьому контексті набуває актуальності цілеспрямоване формування духовно багатой особистості ХХІ століття здатної до творчої співпраці, мобільності, самоосвіти, самопізнання і самореалізації суб'єктом освіти своїх рефлексивних можливостей.

Нова освітня політика нашої держави знайшла своє віддзеркалення у багатьох освітніх документах (Державній національній програмі «Освіта України ХХІ століття», «Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті», Законі України «Про вищу освіту» та ін.). Зокрема у «Державній національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті» (2001 р.) зазначається, що одним із стратегічних освітніх напрямків є створення педагогічних умов для професійної самореалізації педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу, формування творчої особистості майбутнього вчителя засобами використання в навчальному процесі кращих зразків національної культурної спадщини, до яких безпосередньо відноситься українська хорова духовна музика.

Успішне опанування особистістю професійними знаннями, які вона набуває в ході навчання у ВНЗ, і подальше їх вживання на практиці не може бути втілене в життя без певних особистих змін, заснованих на усвідомленні людиною себе та своєї життєвої дороги. Усвідомлення самого себе здійснюється за допомогою рефлексії, що розглядається як один із основних механізмів, які визначають адаптацію особистості до змінної дійсності. Необхідність орієнтації педагогічного процесу на індивідуальність людини вимагають переосмислення мети, завдань і методів фахової підготовки майбутніх учителів музики, створення та втілення у практику нових форм і методів навчання. Однією з таких важливих проблем є розгляд рефлексії як принципу людського мислення, що спрямоване на усвідомлення власних форм і передумов, критичний аналіз змісту методів пізнання, діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню побудову і специфіку духовного світу особистості.

Витоки ідей даного поняття розглядались ще в період розвитку високої класики античної філософії – Сократом («пізнай себе»), пізніше Аристотелем («мислення, мислення») та ін., коли проблеми індивіда та усіх сфер життєдіяльності людини стали об'єктом осмислення і основним предметом філософії. Вчені Дж.Локк, Г.Лейбніц, Д.Юм, Г.Гегель розглядали рефлексію як поняття, що означає віддзеркалення та дослідження пізнавальних актів. При цьому термін «рефлексивність» означає обернення свідомості на самого себе, роздуми над своїм психічним станом. Поглиблення сучасного

наукового розгляду означеної дефініції з цих позицій продовжено у роботах І.Зязюна, М.Булатової та ін.

У психології рефлексія трактується як універсальний механізм розвитку особистості в діючих системах, що самоорганізуються. Це дозволяє усвідомити необхідність трансформації індивідуального самоусвідомлення особистості з метою її продуктивної адаптації (Н.Алексеев, О.Анісимов, Н.Непомнящая, І.Семенов, С.Степанов та ін.). Найбільш вивченими типами рефлексії є – інтелектуальна, комунікативна, кооперативна, особистісна (В.Анікіна, Н.Гуткіна, В.Давидов, А.Зак, А.Орлов, Л.Петровська, В.Слободчиков та ін.). Адже самоусвідомлення особистості забезпечується за допомогою формування у неї рефлексії («обернення назад»), яка розглядається як один із основних психічних механізмів, який здійснює співвіднесення елементів мислення і дозволяє адаптуватися до змінної дійсності.

Психолого-педагогічний аспект проблеми розвитку рефлексії простежується у наукових дослідженнях І.Зязюна, Н.Гузій, Т.Колишевої, Ю.Кулюткіна, І.Савенкової, Б.Сергеева, Г.Сухобської та ін. У художньо-мистецькій практиці питання розробки організаційно-методичних засобів, що сприяють формуванню рефлексії у майбутніх фахівців висвітлені у наукових дослідженнях таких авторів як: Е.Абдуллін, Б.Брилін, А.Козир, В.Орлов, Г.Падалка, Л.Паньків, О.Рудницька та ін.

Духовна музика є специфічним, унікальним явищем культури, що впливає на світоглядні позиції майбутнього вчителя музики та є ефективним засобом формування рефлексії майбутнього фахівця. За останнє десятиліття помітно збільшилася кількість наукових досліджень, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних із використанням духовної музики. Питання історії її становлення й розвитку були розкриті в роботах Т.Зверєвої, Л.Корній, П.Маценка; проблеми збереження традицій національної культури висвітлені в наукових працях Д.Болгарського, О.Гнатюк, С.Зубанової, В.Іванова, Б.Кудрика, В.Медушевського, К.Шамаєвої; вивченню впливу духовних творів на розвиток освіти й мистецтва були присвячені статті О.Дем'янчука, В.Подрезова, М.Маріо, Ю.Медведика, Л.Остапенко.

У науковому обігу проблема формування рефлексії у майбутніх учителів музики засобами української хорової духовної музики не досліджувалась. Актуальність даної проблеми, її недостатня методична розробленість, потреба теоретичного обґрунтування та практичного її вирішення з позицій творчого підходу зумовили вибір теми дослідження *«Формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі вивчення української хорової духовної музики»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до плану науково-дослідної роботи Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, як складова частина загального наукового напрямку «Зміст, форми, методи та засоби фахової підготовки майбутнього вчителя». Тему дисертації затверджено вченою радою Національного педагогічного

університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 4 від 24.12.2008 року) та узгоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 1 від 24.02.2009 року).

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі вивчення української хорової духовної музики.

Об'єкт дослідження – процес музичного навчання майбутніх учителів музики у вищих навчальних закладах педагогічної освіти.

Предмет дослідження – методика формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі вивчення української хорової духовної музики.

Для досягнення поставленої мети було визначено **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу наукової літератури розкрити сутність дефініції «рефлексія майбутнього вчителя музики».
2. Розробити компонентну структуру означеного феномена та визначити його основні функції.
3. Визначити критеріально-рівневу основу означеного феномена, дослідити показники сформованості рефлексії у майбутніх учителів музики.
4. Дослідити місце рефлексії у процесі вивчення української хорової духовної музики.
5. Експериментально перевірити результативність запропонованої поетапної методики формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі вивчення української хорової духовної музики.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять: загальні психолого-педагогічні положення про сутність свідомості та розвитку особистості в процесі діяльності (К.Абульханова-Славська, В.Агапов, Л.Анциферова, В.Асєєв, О.Анісимов, Л.Божович, Л.Виготський, А.Деркач, Г.Костюк, Н.Кузьміна, О.Леонтьєв, В.Мухіна, А.Орлов, С.Рубінштейн, В.Сластьонін та ін.); загальнотеоретичні та методологічні дослідження рефлексивного розвитку особистості (Б.Ананьєв, О.Бодальов, Л.Виготський, В.Давидов, А.Зак, В.Зарецький, В.Лефевр, В.Лепський, В.Рубцов, І.Семенов, Е.Старовойтенко, С.Степанов та ін.); результати досліджень гносеологічних характеристик рефлексії, їх вираження у пізнавальних процесах (Ж.Піаже, Е.Жак-Далькроз та ін.); теоретичні положення щодо ролі рефлексії у навчальній діяльності в умовах професійного навчання студентів (Л.Арчажникова, Г.Давидова, К.Дурай-Новакова, І.Кулагіна, А.Петровський, І.Савенкова, В.Слободчиков, О.Яркін та ін.); системний, рефлексивно-діахронічний, особистісно-смісловий і структурний підходи до дослідження рефлексії (Б.Ананьєв, А.Карпов, Б.Ломов, Я.Пономарьов, І.Семенов, С.Степанов, Е.Старовойтенко, В.Шадріков, Е.Юдін); положення про структурну організацію самосвідомості (Б.Бехтерєв, В.Зінченко, О.Леонтьєв, А.Лурія, В.Мерлін, С.Рубінштейн, А.Спіркін, В.Столін та ін.), самопізнання (І.Чеснокова, П.Чамата, В.Столін), саморозуміння (В.Знаков, Б.Кайгородов, І.Монахова); основи художньо-

мистецької практики з розвитку рефлексії у наукових дослідженнях таких авторів як: Е.Абдуллін, Н.Бакланова, Б.Брилін, А.Козир, В.Орлов, Г.Падалка, Л.Паньків, О.Рудницька, М.Сова, Р.Тельчарова та ін.

Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс теоретичних та емпіричних **методів**: *теоретичні* – аналіз наукової та методичної літератури з проблеми дослідження, її систематизація, узагальнення; метод моделювання проблемних ситуацій; виконання тренінгових практично-орієнтованих етюдів на рефлексію, прослуховування та аналіз творчої діяльності; *емпіричні* – педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, експертна оцінка, тестова діагностика, рейтинг, педагогічний експеримент; методи *математичної* обробки даних.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: *уперше*

- актуалізовано проблему формування рефлексії у майбутніх учителів музики у процесі диригентсько-хорового навчання;

- розроблено поетапну методику формування рефлексії у студентів на основі вивчення української хорової духовної музики;

- визначено критерії, показники і рівні перевірки сформованості означеного феномена;

- розроблено засоби комплексної діагностики сформованості рефлексії у студентів музичних ВНЗ;

уточнено означену дефініцію у процесі диригентсько-хорового навчання майбутніх учителів музики;

розроблено комплекс навчальних завдань та перевірена їх ефективність у музичному навчанні студентів;

удосконалено умови вивчення української хорової духовної музики в процесі навчання майбутніх учителів музики.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається можливістю використання його матеріалів та висновків у розробці навчальних програм, методичних розробок та рекомендацій з питань музично-педагогічної підготовки студентів у вищих закладах освіти музичного профілю. Практичне значення полягає в розробці рекомендацій щодо поетапної методики формування рефлексії у майбутніх учителів музики, методичних рекомендацій «Підготовка майбутнього вчителя музики до вивчення української хорової духовної музики». Матеріали дослідження використовувались у виконанні дипломних проектів, магістерських робіт.

Основні положення дисертації з проблеми формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі вивчення української хорової духовної музики *впроваджено* у навчально-виховний процес Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (довідка № 07-10/1238 від 26.05.2010 року), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (довідка №03-058 від 09.02.2010 року), Херсонського державного університету (довідка № 07-12/226 від 24.02.2010 року), Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського (довідка № 08/838 від 01.07.2010 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях: «Технології педагогічної освіти: теорія, досвід, перспективи розвитку в умовах Болонського процесу» (Миколаїв, 2006), «Педагогічна освіта в контексті євроінтеграційних процесів» (Миколаїв, 2008), «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (Київ, 2009), «Арт-терапія: інноваційний простір для підтримки фізичного, психічного та духовного здоров'я людини» (Миколаїв, 2009), «Слов'янські культури в контексті світової цивілізації» (Київ, 2009); *всеукраїнських науково-практичних конференціях:* «Культуротворча парадигма українського націєтворення» (Івано-Франківськ, 2005), «Актуальні проблеми розвитку спеціальностей мистецького спрямування у контексті сучасної парадигми освіти» (Миколаїв, 2005), «Технологічний простір викладання дисциплін мистецького спрямування у вищій школі» (Миколаїв, 2007), «Культурна трансформація сучасного українського суспільства», VII Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва (Київ, 2009), обласній науково-практичній конференції «Проблеми розвитку самодіяльної художньої творчості на Миколаївщині» (Миколаїв, 2003), «Університет як центр організації освітньо-виховного середовища у регіоні» (Миколаїв, 2009).

Публікації. Результати дослідження відображено у 11 одноосібних авторських публікаціях, з них 7 – у фахових наукових виданнях з педагогіки, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (325 найменувань, з них – 6 іноземними мовами). Загальний обсяг тексту дисертації – 240 сторінок, з них 172 сторінки основного тексту. Робота містить 7 таблиць, 6 рисунків, що разом з додатками становить 41 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, конкретизовано об'єкт, предмет, мету і завдання, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, показано зв'язок з науковими програмами, планами, темами, наведено дані щодо апробації та впровадження результатів дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** «*Теоретико-методологічні засади дослідження рефлексії у майбутніх учителів музики*» зроблено аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої, методичної літератури з проблеми дослідження, визначена роль рефлексії у педагогічній праці.

У результаті аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми (В.Виногородський, Т.Колишева, Ю.Кулюткін, І.Ладенко, С.Максименко, Г.Падалка, В.Ражніков, О.Рудницька, М.Сова, Г.Сухобська, Р.Тельчарова, Т.Щербан з'ясовано, що саме рефлексія забезпечує вихід з повного занурення у безпосередній процес життя для вироблення відповідного ставлення до нього. Учені стверджують, що особливої гостроти проблема

формування рефлексії набуває у період навчання у ВНЗ, який є найбільш суперечливим у розвитку особистості. Механізмом ускладнення, диференціації та інтеграції самосвідомості майбутніх учителів виступає особистісна рефлексія, що надає їм більше можливості осмислювати, аналізувати та пізнавати самих себе.

Метою формування рефлексії у майбутніх фахівців є забезпечення їх готовності до формування «Я-концепції», що сприяє оволодінню майбутніми вчителями музики секретами спілкування з учнями (дія рефлексивного «Я» очима інших та через рефлексивне «Я», як через призму бачення себе) у процесі ефективного музично-естетичного навчання школярів та реалізуватиме механізм їх самоактуалізації. З цієї позиції у розділі розглянуто рефлексію навчальної діяльності студента як внутрішню роботу: співвіднесення себе, можливостей свого «Я» з тим, чого вимагає навчальна діяльність. Механізм формування і розвитку рефлексії як особистісного утворення обумовлений колективним характером навчальної діяльності, тому що майбутній вчитель пізнає себе самого у процесі навчання, вдивляючись в іншого, зіставляючи себе з ним.

Проведений аналіз наукових досліджень дозволив розглянути та обґрунтувати проблему рефлексії вчителя музики з позицій *гуманістичного, особистісного, аксеологічного, творчого та акмеологічного підходів*, що дало змогу систематизувати, логічно вибудувати теоретичний матеріал та відповідно до обраних загальнонаукових методологічних підходів визначити значущість формування рефлексії у продуктивній діяльності майбутніх учителів музики. *Гуманістичний* підхід є центральною складовою нового педагогічного мислення, що передбачає перегляд, переоцінку виховних компонентів педагогічного процесу в світлі їхньої людинотворчої думки. Психолого-педагогічною основою гуманізації навчання є особистісно зорієнтований підхід, який передбачає цілісний розвиток особистості, забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії у навчально-виховному процесі. *Особистісний* підхід сприяє створенню максимально сприятливих умов для розвитку й розкриття здібностей студента, враховує його психофізіологічні особливості. У світлі особистісного підходу особливого значення набувають активні творчі методи навчання, що забезпечують самостійність пошукової діяльності майбутнього вчителя. *Аксіологічний* підхід дозволяє спрямувати зміст, форми та методи навчання на формування рефлексії майбутнього вчителя музики як системи його особистісних ціннісних орієнтацій. Відповідно, художньо-музичні цінності є результатом духовного опанування особистістю творами хорового мистецтва, усвідомлення їх змісту, естетичної форми, здійснення глибокого музично-педагогічного аналізу творів української хорової духовної музики. *Творчий* підхід ґрунтується на визначенні творчої діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. Категорія творчості у діяльнісному аспекті, спрямована на створення нового, неповторного, оригінального, що є суттєвою складовою рефлексії студента. *Акмеологічний* підхід полягає у комплексному дослідженні цілісності суб'єкта, котрий проходить ступінь

зрілості й націлений на досягнення вищих рівнів розвитку. Необхідною умовою сучасної акмеологічної освіти є високопрофесійно підготований фахівець, тобто особистість, що мислить професійно, творчо, компетентно. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток рефлексії майбутнього вчителя, як механізму самосвідомості, як особливий акт самодослідження, під час якого він вивчає власний внутрішній світ і самого себе як дослідника. Запропоновані методологічні підходи дають змогу визначити стратегію вирішення нагальних проблем мистецької освіти, встановити їх ієрархію.

Виходячи з розглянутих теоретичних положень і вивчення досвіду, визначено ознаки розвинутої рефлексивної позиції майбутнього вчителя музики в навчальній музичній діяльності, а саме: усвідомлення студентом особливостей музичного навчання та його структури; усвідомлення майбутнього вчителя музики себе як суб'єкта навчальної музичної діяльності; прагнення студента до самопізнання, націленість на пізнання своїх навчальних можливостей і здібностей та порівняння їх із вимогами навчальної музичної діяльності; здатність до самоспостереження в процесі здійснення навчальної музичної діяльності з метою самоконтролю і подальшої саморегуляції; здійснення всебічного аналізу результатів зрушень у навчальній музичній діяльності, зіставлення цих результатів з існуючими нормативними уявленнями про навчальну діяльність, наявність адекватної самооцінки, усвідомлення ставлення інших, оцінки іншими її результатів.

У розділі виокремлено основні *функції* мистецької освіти у процесі фахового становлення студентів інститутів мистецтв та музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів, а саме: *перетворювальну, пізнавальну, орієнтаційну, операційну, конструктивну, оцінну, сугестивну, гедоністичну, дослідно-творчу*. *Перетворювальна* впливає художнім виконанням музичних творів на світоглядні й ціннісні орієнтації майбутнього вчителя, спираючись на власний фаховий досвід, фантазію, уяву, різнобарвну палітру вражень виконавців. *Пізнавальна* сприяє формуванню світоглядного та морально-етичного цілісного сприйняття світу, що стає предметним підґрунтям художньо-педагогічної діяльності вчителя музики. Вона дозволяє стимулювати творче мислення студентів, розширювати художньо-асоціативний досвід, активно розвивати здатність включати уявлення про себе у майбутню картину акцентованого «Я», що актуалізує рефлексію студентів у процесі музично-педагогічної діяльності. *Орієнтаційна* забезпечує власну орієнтувально-регулюючу основу мистецької освіти, а також визначає методологічну спрямованість фахової діяльності студентів та їх готовність до формування «Я-концепції». *Операційна* сприяє «технічному оснащенню», тобто прийомам і засобам, завдяки яким стає можливим зміна фахових прийомів, які передають ідейний зміст музичного твору. *Регулятивна* полягає в найбільш повній реалізації змісту загальнопедагогічної та мистецької освіти. Вона динамізує незалежне творче мислення, здатність особистісного проектування та здійснення навчально-педагогічного процесу. *Оцінна* сприяє виникненню особистісних критеріїв та норм фахової діяльності, як внутрішньої опори побудови

освітньо-навчального процесу. *Сугестивна* спрямована на розробку системи мір, за допомогою яких можливо позитивно впливати на процес співацького розвитку школярів. *Гедоністична* дозволяє передбачити спілкування з мистецтвом через естетичне задоволення від почуття співтворчості в процесі відтворення хорових творів. *Дослідно-творча функція* проявляється в творчому застосуванні цінних методичних ідей у конкретних педагогічних умовах. Ця функція передбачає активізацію творчих підходів особистості до життєдіяльності. Реалізація зазначених функцій мистецької освіти в процесі фахової підготовки майбутніх учителів музики уможливлується шляхом опанування предметним та змістовим наповненням останніх.

Обґрунтування теоретико-методологічних засад та провідних підходів до рефлексії майбутніх учителів музики дозволило запропонувати визначення означеного феномена як соціально зумовленого психічного процесу, що виконує *саморегуляцію особистості у фаховому розвитку та передбачає самоспрямованість її свідомості на власні переживання творів мистецтва, які виникають на основі чуттєвого пізнання і дозволяють управляти особистісними цінностями. Отже, рефлексія - це здатність вчителя поглянути на свої дії та вчинки зі сторони, проаналізувати їх та за необхідністю перебудувати на інший лад.*

У другому розділі «Методичні основи формування рефлексії у майбутніх учителів музики» з'ясовано стан науково-методичної розробки означеної проблеми, розглядаються етапи становлення та особливості осмислення студентами української хорової духовної музики, визначено компонентну структуру, розроблено критерії та показники рефлексії майбутніх учителів музики.

У контексті дослідження виявлено, що актуалізація української духовної хорової музики в практиці та теорії музичної педагогіки трансформується переважно у площину національно-духовного відродження (Д.Болгарський, О.Дем'янчук, С.Зубанова, В.Іванов, Т.Зверева, Л.Корній, Ю.Медведик, В.Медушевський, Л.Остапенко, К.Шамаєва та ін.). Адже проблема збереження традицій національної культури й всебічного вивчення впливу духовних творів на розвиток особистості є важливою у зв'язку з тим, що духовна музика є сильним засобом особистісного творчого становлення. З цієї позиції розглянуто формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі вивчення української духовної хорової музики на прикладі творчості композиторів кінця XVIII – початку XIX ст. – М.Березовського, Д.Бортнянського та А.Веделя, як найяскравіших представників української духовної хорової музики. Встановлено, що формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі вивчення української хорової духовної спадщини полягає у її чуттєвому пізнанні, що дозволяє здійснювати саморегуляцію особистості та передбачає самоспрямованість свідомості студентів на аналіз власних переживань й розвиток особисто-ціннісного ставлення до хорових творів, зіставляючи його із суспільно значущими національними культурними цінностями та враховуючи попередні результати, що дає можливість підвищувати ефективність музично-педагогічної діяльності.

У розділі розглянуто рефлексію майбутнього вчителя музики як сукупність компонентів: *мотиваційно-ціннісного*, який означає вияв усвідомленої установки студентів на пізнання себе у процесі вивчення та осмислення творів української хорової духовної музики; *емоційно-емпатійного*, що полягає у чуттєвому сприйманні зразків української хорової духовної музики на основі їх рефлексивного аналізу; *результативно-творчого*, який акумулює функціонування всієї змістово-структурної моделі формування мистецької рефлексії, спрямованої на духовно-творчу самореалізацію майбутніх учителів.

Стрижневим критерієм формування рефлексії у майбутніх учителів музики нами визначено *міру мотиваційної спрямованості на ціннісно-сміслові орієнтири у рефлексивній діяльності*. Даний критерій характеризується такими показниками як: вияв зацікавленості студентів українською хоровою духовною музикою; вияв схильності до самозаглиблення в процесі оцінювання творів хорової духовної музики; позитивне ставлення до музично-виховної роботи зі шкільними хоровими колективами.

Критерієм формування рефлексії у майбутніх учителів музики нами визначено *ступінь здатності до регуляції емоційно-вольового стану у виконавській діяльності*. Даний критерій характеризується такими показниками як: вияв емоційної захопленості процесом усвідомлення та виконання творів української хорової духовної музики; уміння контролювати себе у процесі власних мистецьких і педагогічних дій; здатність до рефлексивного аналізу та саморегуляції педагогічних ситуацій.

Важливим критерієм формування рефлексії у майбутніх учителів музики нами визначено *міру орієнтації студентів на духовно-творчу самореалізацію*. Даний критерій характеризується такими показниками як: потреба у рефлексії фахової діяльності; уміння критично оцінити результати виконавської діяльності; творчі вияви студентів у процесі колективного вивчення творів української хорової духовної музики.

Практична реалізація цілей формування рефлексії у майбутніх учителів музики ґрунтувалася на загальних принципах мистецької освіти, а саме: гуманізації, культуровідповідності, природовідповідності, особистісної зорієнтованості, діалогічності, єдності теорії і практики, цілісності та комплексності творчого розвитку особистості. Досягнення мети педагогічної роботи, реалізація означених принципів передбачала створення та використання належних обставин мистецького навчання, які б забезпечували можливість досягнення його результативності. За таких обставин нами визначені *педагогічні умови*, а саме: створення атмосфери емоційної відкритості та творчої активності; забезпечення пріоритету практичної діяльності; актуалізація особистісного досвіду спілкування з мистецтвом.

Модель формування рефлексії у майбутніх учителів музики – від постановки мети до підбору підходів, принципів, функцій і ефективних методів становить повний технологічний цикл (див. рис. 1 на с. 10).

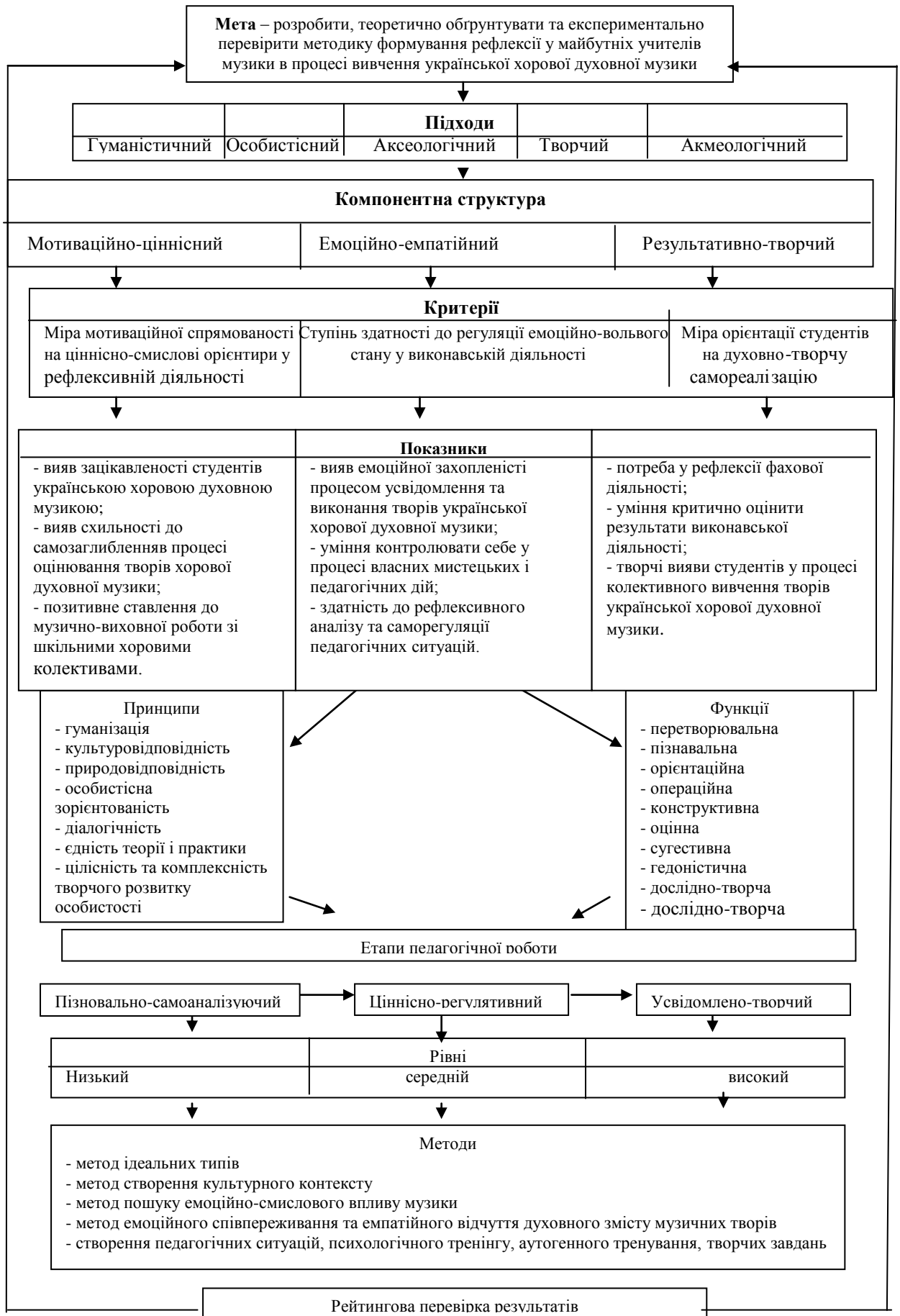

Рис. 1 Педагогічна модель формування рефлексії майбутнього вчителя музики

У третьому розділі «Дослідно-експериментальна робота з формування рефлексії у майбутніх учителів музики» систематизовано та узагальнено результати педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний і контрольний етапи), представлено експериментальні дані про динаміку формування означеного феномена, наведені результати ефективності цього процесу.

Для з'ясування стану сформованості рефлексії у майбутніх учителів музики та простеження за динамікою розвитку досліджуваного явища було розроблено програму дослідно-експериментальної роботи. З метою визначення вихідного стану сформованості рефлексії майбутнього вчителя музики було проведено констатувальний експеримент, що охопив 289 студентів 4-5 курсів музично-педагогічних факультетів Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського, Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, Херсонського державного університету.

Констатувальний етап було розподілено на три взаємопов'язані етапи, що підпорядковувалися діагностуванню кожного із компонентів мистецької рефлексії. На *першому етапі* експерименту з метою вияву показників мотиваційної спрямованості студентів на ціннісно-сміслові орієнтири у рефлексивній діяльності широко використовувалися *методи* анкетування, тестування, усного та письмового опитування, перехресного соціологічного опитування, стандартизованих та вільних інтерв'ю, вибіркового бесід, педагогічного спостереження. *Другий етап* констатувального експерименту було проведено в умовах роботи студентського хорового колективу. Метою його було з'ясування особливостей прояву показників критерію здатності студентів до регуляції емоційно-вольового стану у виконавській діяльності, що визначали емоційно-емпатійний компонент мистецької рефлексії майбутнього вчителя. *Третій етап* констатувального діагностування став логічним продовженням попереднього етапу експериментальної роботи та спрямовувався на виявлення результативно-творчого компоненту рефлексії майбутнього вчителя музики, а отже підпорядковувався перевірці показників критерію міри орієнтації студентів на духовно-творчу самореалізацію. Узагальнення результатів, отриманих упродовж констатувального дослідження, дало змогу виявити три рівні (низький, середній і високий) сформованості рефлексії у майбутніх учителів музики згідно означених критеріїв і показників та надати їм якісної та кількісної характеристики.

Низький рівень сформованості рефлексії у студентів характеризується розгалуженістю мотивів їх навчальної діяльності, відсутністю у них спрямування на пізнання духовної сутності музичного мистецтва, вивчення хорової музики пов'язується, передусім, з виконанням навчального плану. Студенти не вважають для себе привабливим здійснювати у майбутньому музично-виховну роботу в школі, організовуючи дитячі хори. Емоційні реакції на хорову духовну музику носять поверхневий і стихійний характер.

Студенти не заглиблюються у духовний зміст мистецьких творів, захоплюючись переважно виконавсько-технічним процесом. Недостатність сформованості умінь самоконтролю над власними діями вимагає постійного керівництва виконавським процесом з боку викладача. Елементарні навички рефлексивного усвідомлення своїх музичних та педагогічних дій не забезпечують необхідної саморегуляції педагогічних ситуації у процесі роботи з хоровим колективом. У практичній роботі з хором студенти використовують переважно репродуктивні методи, що не забезпечують створення атмосфери творчого пошуку, духовного єднання колективу. Таких респондентів виявлено 38, 5%.

Середній рівень сформованості рефлексії передбачає наявність усвідомленої мотивації студентів до вивчення хорового мистецтва, що пов'язується з бажаннями пізнавати глибинний зміст музичних творів, проводити їх об'єктивний аналіз. Адекватність розуміння змісту музичних творів ґрунтується на авторитетних висловлюваннях критиків, мистецтвознавців, педагогів. У музичній діяльності превалюють способи раціонального мислення, орієнтація на логічну сторону досягнення музики. Достатній самоконтроль власних виконавських дій забезпечує певну самостійність у розучуванні та виконанні музичних творів. Однак значних труднощів студенти зазнавали у регулюванні педагогічних ситуацій, адже вони мало усвідомлювали наявність власних недоліків педагогічної роботи, що негативно позначалося на саморегуляції педагогічних дій. Належний запас фахових знань сприяв адекватному оцінюванню результатів власної виконавської діяльності. Однак, створенню креативного середовища серед учасників хору перешкоджало надмірне використання репродуктивних методів роботи, захоплення технічною стороною відпрацювання деталей музичного твору, недостатність емоційної відкритості, проникнення у глибинний світ почуттів та переживань музики у процесі роботи з хоровим колективом (50, 8% від загальної кількості студентів).

Високий рівень сформованості рефлексії студентів передбачав синтез думок і почуттів, інтегральну єдність емоційних і раціональних актів пізнання духовної сутності музики, їх здатність до відчуття неповторного морально-естетичного впливу хорової духовної музики на особистість. Емоційна захопленість процесом виконання поєднувалася з усвідомленням необхідності розвитку раціонального мислення та опануванням виконавської техніки. Студенти прагнули пізнавати хорову музичну культуру свого народу як духовну його скарбницю, осмислити ставлення до вивчення художнього змісту творів української хорової музики, відчуваючи активно-перетворювальну дію музики у розвитку власного внутрішнього світу та розуміючи величезне виховне значення музики у формуванні духовного світу школярів. Розуміння особливостей вокально-хорової роботи поєднувалося із виробленням у них вокально-хорових навичок. Студенти усвідомлювали мету конкретного виду хорової роботи і контролювали свої власні виконавські та педагогічні дії у роботі з колективом. Вчасно і адекватно реагували на зміну педагогічних ситуацій, усвідомлюючи важливість

необхідних вчасних педагогічних дій. Мистецька ерудиція студентів, прагнення до осмислення власного досвіду спілкування з музичними творами, сформованість виконавських умінь та розуміння особливостей їх формування забезпечувала заглиблення у художньо-емоційний зміст музики, що сприяло розвитку в них здатності до творчої самореалізації. Високий рівень сформованості рефлексії виявлено у 10,7% респондентів.

Формувальний експеримент охопив студентів IV та V курсів музично-педагогічного факультету Миколаївського державного університету. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась в умовах навчальних дисциплін «Хоровий клас», «Хорове диригування», «Хорознавство», «Практикум роботи з хором», вивчення яких доповнювалося спеціально розробленими темами міні-лекцій, спецкурсом, тренінговими заняттями, медитативними вправами, що спрямовувалися на формування рефлексії у студентів, активізацію процесів усвідомлення ними духовного впливу музики, що сприяло підвищенню результативності фахової діяльності.

Формування рефлексії майбутнього вчителя відбувалося у перебігу таких *етапів* педагогічної роботи: *пізнавально-самоаналізуючого, ціннісно-регулятивного, усвідомлено-творчого*. Відповідно до розробленої методики, *перший етап* дослідної роботи – ***пізнавально-самоаналізуючий*** – спрямовувався на формування мотивації до самоосмислення свого спілкування з музикою, визначення ціннісно-сміслових орієнтирів музичної рефлексії. Дослідну роботу цього етапу було підпорядковано узагальненню та систематизації теоретичних знань студентів з теорії та історії української хорової духовної музики, формуванню установки студентів на рефлексивне пізнання та осмислення творів української хорової духовної музики, усвідомленню майбутніми вчителями музики важливості формування особистісних якостей, які сприяють більш ефективному саморегулюванню внутрішнього стану в процесі сприйняття та виконання творів української хорової духовної музики та забезпечують успішність майбутньої педагогічної діяльності з шкільними хоровими колективами. На цьому етапі провідними були методи моделювання конкретних ситуацій репетиційної роботи з хором, пошук емоційно-сміслового впливу духовної музики, тощо.

Другий етап формувального експерименту – ***ціннісно-саморегулятивний*** – спрямовувався на формування емоційної відкритості студентів у процесі сприйняття та виконання творів української духовної хорової музики, емпатійного переживання, рефлексивного осмислення її післядії, вироблення умінь саморегуляції внутрішнього стану та самоконтролю музичних та педагогічних дій. Завданнями педагогічної роботи на цьому етапі було: створення атмосфери рефлексивного середовища у процесі практичної роботи майбутніх учителів музики з хоровим колективом, розвиток умінь емпатійного відчуття духовного змісту виконуваних творів української хорової музики, формування умінь емоційної саморегуляції та самоконтролю диригентсько-хорових і педагогічних дій, що забезпечувалося широким використанням методів візуалізації, методом

закладання думок та їх осягнення, психологічними тренінгами, аутогенним тренуванням.

Усвідомлено-творчий етап формувального експерименту був спрямований на актуалізацію у студентів творчих можливостей щодо самостійного осмислення духовної сутності хорових творів, самоспостереження свого власного музичного досвіду. Завданнями педагогічної роботи даного етапу було визначено: стимулювання та заохочування студентів до безпосереднього прояву рефлексивних якостей у процесі роботи над творами духовної музики; формування креативного середовища у хоровому колективі для творчого збагачення особистості кожного учасника, що вирішувалось розробкою комплексу спеціальних *творчих завдань*. На всіх етапах передбачалося використання спеціально розроблених нами **методів** педагогічної роботи: емоційного співпереживання та емпатійного відчуття духовного змісту музики, метод ідеальних типів, що проектується в моделюванні виконавського художнього образу музичного твору, метод створення культурного контексту, тощо.

Узагальнення статистичних даних кожного з етапів формування рефлексії у майбутніх учителів музики дало змогу виявити кінцеві результати експерименту. Методами статистичного аналізу вивчили, наскільки суттєвими є відмінності між двома статистичними вибірками (КГ та ЕГ). Як правило для цього проводять перевірку статистичних гіпотез про належність обох вибірок одній генеральній сукупності або про рівність середніх. При цьому використання параметричних критеріїв (критерії Фішера або Стюдента) передбачає встановлення виду розподілу генеральної сукупності, що не завжди є можливим. Тому в практиці педагогічних досліджень доцільніше використовувати непараметричні критерії статистики, такі, як критерій знаків, критерії Вілкоксона, Ван-дер-Вардена, Спірмена, кутове перетворення Фішера, які вільні від припущення про закон розподілу вибірок і ґрунтуються на припущенні про незалежність спостережень.

Оскільки в нашому експерименті розглядаються дві незалежні вибірки (КГ та ЕГ), які необхідно співставити за частотою досліджуваного показника (рівні сформованості рефлексії), то найдоцільніше використати кутове перетворення Фішера φ^* . Цей критерій оцінює достовірність відмінностей між процентними долями двох вибірок, в яких реєструється досліджуваний показник. Сутність кутового перетворення Фішера полягає в переводі процентних долей у величини центрального кута, що вимірюється в радіанах. Більшій процентній долі відповідатиме більший кут φ_1 , а меншій — менший кут φ_2 , але співвідношення між ними нелінійне: $\varphi = 2 \arcsin \sqrt{P}$, де P — процентна доля, виражена в долях одиниці. При збільшенні розходжень між кутами φ_1 і φ_2 та збільшенні чисельності вибірок значення критерію зростатимуть. Чим більше значення величини φ^* , тим більш ймовірно, що відмінності між вибірками є не випадковими (статистично значущими).

Гіпотези критерію Фішера:

H_0 : доля осіб, у яких проявляється досліджуваний ефект, у виборці 1 не більша, ніж у вибірці 2.

H_1 : доля осіб, у яких проявляється досліджуваний ефект, у виборці 1 більша, ніж у вибірці 2.

Алгоритм перевірки гіпотез за допомогою φ^* -критерію Фішера:

1. Процентні співвідношення переводяться в долі одиниці, які, в свою чергу переводяться в радіани за формулою кутового перетворення Фішера: $\varphi_1 = 2 \arcsin \sqrt{P_1}$, $\varphi_2 = 2 \arcsin \sqrt{P_2}$, де P_1 і P_2 — відповідні долі, що порівнюються.
2. Обчислюється спостережуване значення за формулою:

$$\varphi_{емп}^* = (\varphi_1 - \varphi_2) \cdot \sqrt{\frac{n_1 n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 і n_2 — обсяги досліджуваних вибірок.

3. Здійснюється перевірка значущості отриманого критерію шляхом знаходження ймовірності отриманого емпіричного значення в t -розподілі Стюдента (таблиця 1).

Таблиця 1

Результати формувального етапу експерименту

	Рівні					
	Низький		Середній		Високий	
Контрольна група						
Долі одиниці	0,382	0,364	0,503	0,509	0,115	0,127
Кутове перетворення	1,333	1,295	1,577	1,589	0,692	0,729
Спостережуване значення критерію φ^*	0,2632		0,0849		0,2603	
Ймовірність спостережуваного значення за критерієм Стюдента	0,7950		0,9332		0,7973	
Значущість з якою приймається гіпотеза H_0	0,2050		0,0668		0,2027	
Експериментальна група						
Долі одиниці	0,388	0,042	0,515	0,327	0,097	0,631
Кутове перетворення	1,3449	0,4128	1,6008	1,2175	0,6334	1,8359
Спостережуване значення критерію φ^*	6,5908		2,7104		8,5027	
Ймовірність спостережуваного значення за критерієм Стюдента	$2,02 \cdot 10^{-6}$		0,0135		$4,49 \cdot 10^{-8}$	
Значущість з якою	≈ 1		0,9865		≈ 1	

приймається гіпотеза H_0			

Отже, в результаті статистичної перевірки результатів, можна зробити висновок, що в контрольній групі не відбулось суттєвих змін в прояві досліджуваних рівнів, відмінності між рівнями показників до – та після проведення експерименту є статично незначущими (з рівнями ймовірності 0,2050, 0,0668 та 0,2027 для низького, середнього та високого рівнів відповідно). В експериментальній же групі зміни у прояві досліджуваних рівнів є суттєвими, ймовірність з якою можна прийняти гіпотезу про наявність суттєвих змін в проявах рівнів прямує до 1. Особливо суттєвими є зміни в показниках, які стосуються низького та високого рівнів. Тобто з ймовірністю близькою до 1 (100%) можна стверджувати, що доля студентів, які мали низький рівень сформованості рефлексії до експерименту, суттєво зменшилась, а доля студентів з високим рівнем суттєво зросла. Зафіксована динаміка зростання показників сформованості рефлексії у студентів експериментальної групи свідчить про дієвість та ефективність проведеної педагогічної роботи згідно розробленої методики формування рефлексії майбутнього вчителя музики у процесі вивчення української хорової духовної музики.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми формування рефлексії у майбутніх учителів музики, що знайшло відображення в теоретичному обґрунтуванні та визначенні специфіки означеного феномена, розробці й експериментальній перевірці поетапної методики формування рефлексії студентів. Проведене дослідження та виконання всіх поставлених завдань дали підстави зробити такі висновки:

1. На основі аналізу наукової літератури розкрита сутність та уточнена дефініція «рефлексія майбутнього вчителя музики». Запропоновано визначення означеного феномена як соціально зумовленого психічного процесу, що виконує саморегуляцію особистості у фаховому розвитку та передбачає самоспрямованість її свідомості на власні переживання творів мистецтва, які виникають на основі чуттєвого пізнання і дозволяють управляти особистісними цінностями. Сутність рефлексії майбутніх учителів музики визначається їх готовністю до формування «Я-концепції», що сприяє оволодінню студентами секретами спілкування з учнями (дія рефлексивного «Я» очима інших та через рефлексивне «Я», як через призму бачення самого себе) у процесі ефективного музично-естетичного навчання школярів та реалізації механізмів їх самоактуалізації. Отже, рефлексія - це здатність учителя поглянути на свої дії та вчинки зі сторони, проаналізувати їх та за необхідністю перебудувати на інший лад.

Здійснений аналіз наукових досліджень дозволив розглянути та обґрунтувати проблему рефлексії вчителя з позицій гуманістичного, особистісного, аксеологічного, творчого та акмеологічного підходів, що дало

змогу систематизувати, логічно вибудувати теоретичний матеріал та відповідно до обраних загальнонаукових методологічних підходів визначити значущість формування рефлексії у продуктивній діяльності майбутніх учителів музики.

2. Розроблено структуру рефлексії майбутнього вчителя музики, яка розглядається нами як сукупність таких взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного, який означає вияв усвідомленої установки студентів на пізнання себе у процесі вивчення та осмислення творів української хорової духовної музики; емоційно-емпатійного, що полягає у чуттєвому сприйманні зразків української хорової духовної музики на основі їх рефлексивного аналізу; результативно-творчого, який акумулює функціонування всієї змістово-структурної системи формування рефлексії, спрямованої на духовно-творчу самореалізацію майбутніх учителів музики. Виокремлено основні функції означеного феномена, а саме: перетворювальну, пізнавальну, орієнтаційну, операційну, конструктивну, оцінну, сугестивну, гедоністичну, дослідно-творчу.

3. Основними критеріями сформованості рефлексії майбутнього вчителя музики в процесі вивчення та виконання творів української хорової духовної музики нами визначено: міру мотиваційної спрямованості на ціннісно-сміслові орієнтири у рефлексивній діяльності; ступінь здатності студентів до регуляції емоційно-вольового стану у виконавській діяльності; міру орієнтації студентів на духовно-творчу самореалізацію та їх показники.

4. Визначено місце рефлексії у процесі вивчення української хорової духовної музики, обумовлено необхідність зміщення акцентів з художньо-естетичних аспектів її сприйняття у бік виявлення духовно-орієнтованих цінностей організації музично-естетичної діяльності у процесі навчальної роботи.

5. Констатувальний етап експерименту мав три взаємопов'язані етапи. На першому етапі експерименту широко використовувалися методи анкетування, тестування, усного та письмового опитування, перехресного соціологічного опитування, стандартизованих та вільних інтерв'ю, вибіркового бесід, педагогічного спостереження. Другий етап було проведено в умовах роботи навчального хорового колективу з метою з'ясування особливостей прояву показників критерію здатності студентів до регуляції емоційно-вольового стану у виконавській діяльності. Третій етап констатувального діагностування спрямовувався на перевірку показників критерію міри орієнтації студентів на духовно-творчу самореалізацію. За результатами констатувального експерименту, розроблено і виявлено рівні сформованості рефлексії, а саме: низький, середній та високий.

6. Формування рефлексії майбутнього вчителя музики відбувалося у перебігу таких етапів педагогічної роботи: пізнавально-самоаналізуючого, ціннісно-регулятивного, усвідомлено-перетворювального. На кожному з етапів передбачалося використання спеціально розроблених методів педагогічної роботи: пошуку емоційно-сміслового впливу духовної хорової музики, емоційного співпереживання та емпатійного відчуття духовного

змісту музики, створення педагогічних ситуацій, психологічного тренінгу, аутогенного тренування, творчих завдань.

7. Дієвість та ефективність розробленої методики засвідчили результати формульованого експерименту. На основі порівняльного аналізу статистичних даних в контрольній та експериментальній групах була зафіксована динаміка зростання показників сформованості рефлексії у студентів експериментальної групи, а отже доведена результативність дослідно-експериментальної роботи згідно розробленої поетапної методики формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі вивчення української хорової духовної музики.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшого вивчення і наукового обґрунтування потребують питання розкриття специфіки формування мистецької рефлексії у процесі творчої діяльності, педагогічні умови розвитку особистісної рефлексії у студентів інститутів мистецтв та музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів, тощо.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Парфентьева І.П. Хорова спадщина А.Веделя за кордоном / І.П.Парфентьева // Науковий вісник Миколаївського державного університету: Збірник наукових праць. Випуск 12. Педагогічні науки: У 3-х т. – Миколаїв: МДУ, 2006. – Т.3. – 262 с. С.114-117
2. Парфентьева І.П. Розвиток творчих якостей особистості засобами духовної хорової музики / І.П.Парфентьева // Науковий вісник Миколаївського державного університету: Збірник наукових праць. – Випуск 18: Педагогічні науки / За заг. ред. В.Д.Будака, О.М.Пехоти. – Миколаїв: МДУ, 2007. – 230 с. С.117-122
3. Парфентьева І.П. Хоровий клас як основа формування професійно-педагогічної культури студентів спеціальності «Музика» / І.П.Парфентьева // Науковий вісник Миколаївського державного університету: Збірник наукових праць. – Випуск 20: Педагогічні науки. – Том 2 / За заг. ред. В.Д.Будака, О.М.Пехоти. – Миколаїв: МДУ, 2008. – 267 с. С. 154-159
4. Парфентьева І.П. Розвиток мистецької рефлексії як основного компонента арт-педагогічної підготовки майбутніх вчителів музики / І.П.Парфентьева // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 95. Т. 105. Педагогіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2009. – 172 с. С.73-76.
5. Парфентьева І.П. Формування рефлексії майбутніх вчителів музики в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін / І.П.Парфентьева // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць / Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 22-24 квітня 2009 року до 175-річчя Національного педагогічного

- університету імені М.П.Драгоманова. – Вип. 8(13). – К.: НПУ, 2009. – 241 с. С.146-149.
6. Парфентьєва І.П. Компонентна структура мистецької рефлексії майбутніх вчителів музики / І.П.Парфентьєва // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. Вип.491 Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 216 с. С. 103-109
 7. Парфентьєва І.П. Формування мистецької рефлексії майбутніх учителів музики: діагностичний етап експерименту / І.П.Парфентьєва // Вісник Луганського національного університету імені Т.Шевченка. Педагогічні науки. Вип. 8(194). Ч.ІІ. – Луганськ, 2010. – 174 с. С.77-82.
 8. Парфентьєва І.П. Виконання творів А.Веделя за часи існування самостійної української держави / І.П.Парфентьєва // Проблеми розвитку самодіяльної художньої творчості на Миколаївщині: Науково-методичний збірник. – Миколаїв: ПСІ КСУ, 2004. – 96 с. С.60-65.
 9. Парфентьєва І.П. Хорові твори А.Веделя за кордоном / І.П.Парфентьєва // Теоретичні та практичні питання культурології: Зб. наук. статей Вип.ХVІ. – Мелітополь: Видавництво «Сана», 2004. – 110 с. С.18-22
 - 10.Парфентьєва І.П. Постать Нестора Городовенка та його роль у відродженні українського хорового мистецтва (на прикладі популяризації творів А.Веделя) / І.П.Парфентьєва // Збірник наукових статей «Культуротворча парадигма українського націєтворення» - Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 204 с. С. 76-81
 - 11.Парфентьєва І.П. Духовне відродження творчого доробку А.Веделя в контексті ХХ століття / І.П.Парфентьєва // Україна – Світ: від культурної своєрідності до спорідненості культур: Зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 25-26.05.2006 р. – К.:ДАККіМ, 2006. – Ч.2. – 300 с. С. 152-160

АНОТАЦІЇ

Парфентьєва І.П. Формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі вивчення української хорової духовної музики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – «Теорія та методика музичного навчання». – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2010.

У дисертаційному дослідженні розглянуто проблему формування рефлексії у майбутніх учителів музики в процесі вивчення української хорової духовної музики, де означений феномен трактується як соціально обумовлений психічний процес, що виконує саморегуляцію особистості у процесі фахового розвитку та передбачає самоспрямованість її свідомості на власні переживання творів мистецтва, які виникають на основі чуттєвого пізнання і дозволяють управляти особистісними цінностями. Визначено критерії, показники й рівні сформованості рефлексії у майбутніх учителів музики. Виявлено методи і прийоми роботи над творами української хорової

духовної музики, які сприяють формуванню рефлексії у майбутніх учителів музики. Розроблено й експериментально перевірено методику формування рефлексії.

Ключові слова: рефлексія, українська хорова духовна музика, майбутні учителі музики, поетапна методика.

Парфентьева И.П. Формирование рефлексии у будущих учителей музыки в процессе изучения украинской хоровой духовной музыки. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – «Теория и методика музыкального образования». – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2010.

В диссертационном исследовании рассмотрена проблема формирования рефлексии у будущих учителей музыки в процессе изучения украинской хоровой духовной музыки. Исследуемый феномен трактуется как социально обусловленный психический процесс, который исполняет саморегуляцию личности в процессе профессионального развития и предусматривает самонаправленность её сознания на собственные переживания произведений искусства, которые появляются на основе чувственного познания и позволяют управлять личностными ценностями. Выделены критерии, показатели и уровни рефлексии у будущих учителей музыки. Выявлены методы и приёмы работы над произведениями украинской хоровой духовной музыки, которые способствуют формированию рефлексии у будущих учителей музыки.

Разработана и экспериментально проверена методика формирования рефлексии у будущих учителей музыки в процессе изучения украинской хоровой духовной музыки, которая включала в себя констатирующий, формирующий и контрольный этапы эксперимента. Критерии и показатели рефлексии будущего учителя музыки разрабатывались на основе анализа и обобщения теоретических положений формирования рефлексии, представленных в первом и втором разделах диссертации, а также с расчётом музыкальной и музыкально-педагогической деятельности, специфики изучения украинской хоровой духовной музыки. Обозначенная категориальная структура сформированности рефлексии будущего учителя музыки была взята за основу педагогической диагностики данного феномена.

Констатирующий эксперимент был разделён на три этапа. На первом этапе с целью выявления показателей мотивационной направленности студентов на ценностно-смысловые ориентиры в рефлексивной деятельности широко использовались методы анкетирования, устного и письменного опроса, стандартных и свободных интервью, выборочных бесед. Второй этап проводился в условиях работы студенческого хорового коллектива. Его целью было определение особенностей проявления показателей критерия регуляции эмоционально-волевого состояния в исполнительской деятельности, которые определяли эмоционально-эмпатийный компонент

рефлексии будущего учителя. Для подтверждения результатов уровня сформированности рефлексии будущего учителя музыки был проведен третий этап констатирующего эксперимента, который был направлен на выявление результативно-творческого компонента рефлексии и проверку показателей критерия ориентации студентов на духовно-творческую реализацию.

Формирующий эксперимент также проводился в три этапа: познавательно-самоанализирующий, ценностно-саморегулятивный и осознанно-творческий. Здесь была зафиксирована динамика роста показателей сформированности рефлексии у студентов экспериментальной группы, что свидетельствует про действенность и эффективность проведенной педагогической работы соответственно разработанной методики формирования рефлексии будущего учителя музыки в процессе изучения украинской хоровой духовной музыки. Контрольный этап эксперимента позволил сделать сравнительный анализ статистических данных двух предыдущих этапов. В результате проведенной работы в экспериментальной группе увеличился уровень сформированности рефлексии: высокий на 53,4 %, низкий – уменьшился почти в 10 раз. В контрольной группе показатели существенно не изменились. Таким образом, задание исследования выполнено, цель достигнута. Результаты исследования могут стать основой для дальнейшей разработки эффективных методов и приёмов формирования рефлексии у будущих учителей музыки.

Ключевые слова: рефлексия, украинская хоровая духовная музыка, будущие учителя музыки, поэтапная методика.

Parfentyeva I.P. Developing of reflection for prospective music teachers in the process of study of Ukrainian choral sacred music. Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in speciality 13.00.02 is «Theory and methodology of musical studies». National pedagogical university after the name of M.P.Dragomanov. Kyiv, 2010.

The dissertation research deals with the problem of developing of reflection for future music teachers in the process of study of Ukrainian choral sacred music, where the noted phenomenon is interpreted as a social psychic process, that executes self-regulation of personality in the process of professional development and foresees the orientation of her consciousness on the own experiencing of works of art, which arise up on the basis of perceptible cognition and allow to manage personality values. Criteria, indexes and levels of developed reflection are defined for prospective music teachers. Methods and techniques of work with Ukrainian choral spiritual music are exposed which assist developing of reflection for prospective music teachers. Methodology of reflection's developing is worked out and experimentally tested.

Keywords: reflection, Ukrainian choral sacred music, prospective music teachers, stage-by-stage technique.